

Perényi Roland

A fénykép és a film szerepe az első világháború utáni nemzetközi humanitárius akciókban

Az első világháborús vereség, az azt követő forradalmak és a román megszállás sokkjából nehezen éledt fel Magyarország. Az évekig tartó politikai káosz hatására az ország gazdasága és közellátása összeomlott, a lakosság 1920-ban már a második egymást követő telet volt kénytelen súlyos ellátási gondok közepette átvészelni. A szomszédos országok által megszállt területekről érkező menekültek nagy része Budapesten keresett magának új otthont, a pályaudvarokon ezrek éltek vagonokban, s a városban egyre-másra jöttek létre a nyomornegyedek. A nélkülözés a lakosság bizonyos társadalmi rétegei számára régóta megszokott tapasztalat volt ugyan, a háború utáni időszak azonban új minőséget hozott e téren: már nem csupán az alsóbb társadalmi rétegek, hanem a középosztály tagjai, hivatalnokok, tanárok, értelmiségiek is saját bőrükön tapasztalhatták, mit jelent nélkülözni, éhezni.¹ A hétköznapokat mélyen áthatotta a hanyatlás, a létbizonytalanság és a politikai megosztottság érzése.

Magyarország politikailag 1918–1920-ra teljesen elszigetelődött. Ebből az elzártságból a „boldog békeidőkben” önálló diplomáciai karral és külpolitikával nem rendelkező ország csak nehezen tudott kitörni. 1920 elején elindult a magyar békeküldöttség a párizsi békekonferenciára, hogy ott megpróbálja mérsékelni a várhatóan súlyos békefeltételeket. A magyar közvélemény nagy reményekkel, de talán még nagyobb aggodalommal kísérte a delegáció szereplését, hiszen tudható volt, hogy az évtizedekre meghatározhatja az ország jövőjét.

A hadifogságból visszatérő katonák és az országba érkező menekültek áradata a háborúban egyébként is megtépázott közellátást súlyos krízisbe sodorta. A szociális és közegészségügyi állapotok a humanitárius katasztrófa szélére sodorták a lakosságot. Miközben a Tanácsköztársaság bukását követően felálló, az egykori tanító és újságíró Huszár Károly (1882–1941) miniszterelnök vezette, úgynevezett koncentrációs kormány igyekezett a belpolitikai helyzetet konszolidálni és az ország külpolitikai pozícióját stabilizálni, az egyre súlyosbodó szociális problémákkal is meg kellett küzdenie. Az ország vezetése hamar belátta, hogy sem a kormány, sem a hazai jótékonyági egyesületek nem tudnak megbirkózni az ellátási gondokkal, saját erőből nem sikerülhet a krízis megoldása: a katasztrófát csak külső segítséggel, nemzetközi összefogással lehet elkerülni.²

Huszár felismerte, hogy az általa meghirdetett „nyomorakció” csak akkor lehet hatásos, ha a nemzetközi közösség számára bemutatják az országban uralkodó állapotokat. Ennek érdekében számos felvilágosító előadás, kiadvány és cikk született. Ez a humanitárius összefogás érdekében végzett propaganda egyúttal a külpolitikai elszigeteltségből való kitérésben is segítette Magyarországot.

1 Lásd például KIND-KOVÁCS 2013. 93. A háború utáni kaotikus politikai és gazdasági helyzethez lásd többek között HATOS 2018; TOMKA 2018; BÓDY 2018; ABLONCZY 2020. 183–204., 205–222.

2 Holland viszonylatban a humanitárius kapcsolatokhoz lásd: AALDERS 2020b.

A válságos időszak a gyermekek számára jelentette a legnagyobb megpróbáltatást. Ezt a nemzetközi politikai döntéshozók és karitatív szervezetek egyaránt felismerték, így az első világháború utáni jótékonyági propaganda döntően a gyermekek megsegítésére irányult.³ A háborús megpróbáltatások iránt újonnan kialakuló nemzetközi figyelem egyúttal a gyermekek szenvedésének fokozott vizuális reprezentációját is eredményezte a nyilvánosságon belül. A korabeli sajtótermékeknek ebben rendkívül fontos szerepük volt. Az első világháborút közvetlenül követő időszakban az éhező gyermek ábrázolása volt az egyik leggyakrabban bemutatott motívum a vizuális és nyomtatott médiában.⁴

A tudatos felvilágosítás, a humanitárius segélyekért több fronton indított propaganda-hadjárat eredményeképp indulhatott el az a több európai országot érintő segélyprogram, amelyet gyermekvonatokként ismer a történelmi emlékezet. Az 1920 és 1930 között zajló gyermekmentő akció kezdetén Hollandiába utaztatták befogadó családokhoz az alultáplált, magyar gyermekeket. Röviddel az 1920 februárjában a Keleti pályaudvarról Hollandia felé kigördülő első gyermekvonat indulását követően további, főként semleges országok – Svájc és Svédország, de egy vonat erejéig az antant nagyhatalom Anglia is – csatlakoztak a gyermeküdtetéshez, 1923-tól pedig Belgium is bekapcsolódott az akcióba. A legtöbb szegénysorsú – elsősorban budapesti és nagyvárosokban lakó, a társadalom szinte minden rétegéből származó – magyar gyermeket Hollandia (28 000 gyermek) és Belgium (22 000 fő) fogadta be. Az akció során több mint 60 000 gyermek számára nyílt lehetőség arra, hogy többnyire néhány hónapos, de olykor évekig elhúzódó külföldi tartózkodást követően „feltáplálva” hazatérhessen. A gyermekek egy részét – elsősorban

1. kép – Hollandiába utazó budapesti gyermekektől búcsúznak hozzátartozóik a Keleti pályaudvaron

³ Ehhez lásd bővebben KIND-KOVÁCS 2013. 77.

⁴ KIND-KOVÁCS 2013. 77.

árvákat vagy félárvákat – a külföldi befogadó családok végleg magukhoz vették, ezzel is tovább erősítve a befogadó országok (elsősorban Hollandia és Belgium) és Magyarország közötti személyes, gazdasági, kulturális és politikai kapcsolatokat. A segélyakció során sok, olykor generációkon is átívelő kapcsolat jött létre a magyar és a külföldi befogadó családok között.⁵

Tanulmányomban az 1920-as évek elején a magyar kormány által több alkalommal meghirdetett, elsősorban a nélkülöző lakosság (közülük is elsősorban a csecsemők, gyermekek), a megszállt területekről elsősorban a nagyvárosokba érkező menekültek élelmiszerral, ruházattal való ellátását szolgáló „ínség-” vagy „nyomorakciónak” nevezett jótékonyági programok kapcsán keletkezett, a gyermekvonat-akciók beindulásához nagymértékben hozzájáruló felvilágosító, egyben propagandacélokat is szolgáló fotográfákat, ezek keletkezésének történetét mutatom be.

Az első világháború folyamán egyre népszerűbbé vált a nagyvárosi populáris kultúra legújabb műfaja, a mozi. A mozgóképben hamar felfedezték az esztétikai hatás mellett a propagandisztikus lehetőségeket is, így már az első világháború idején használták a hadviselő felek a mozit a nézőközönség mozgósítására.⁶ A filmnek ez a funkciója a háború utáni időszakban is megmaradt, esetünkben azonban sokkal inkább a vesztesek oldalán álló Magyarország kilátástalan helyzetének minél szélesebb körben történő bemutatására szolgált. Tanulmányom második felében ilyen, a háborút követően keletkezett, a nemzetközi közösség támogatását elnyerni célzó, jórészt a gyermekvonat-akciók kapcsán keletkezett propagandafilmeket mutatok be.

Az amerikai segélyakció keretében készült szociofotós riportsorozat

Az első világháború utáni segítségnyújtásban az antanthatalmak közül főleg az angolszász országok, valamint a háborúban semleges államok – például Svájc és Hollandia – vállaltak szerepet. A háborút és a forradalmakat közvetlenül követő években a legnagyobb mértékben a háborús szenvedéstől nagyrészt megkímélt, ugyanakkor a segélyakciókhoz megfelelő tőkével rendelkező Egyesült Államok vette ki a részét a nyomorenyhítésből. Az *American Relief Administration* (Amerikai Segítő Adminisztráció) küldöttsége a későbbi amerikai elnök, Herbert Hoover vezetésével már a román megszállás idején megérkezett Budapestre, s néhány hónappal később csatlakoztak hozzájuk az Amerikai Vöröskereszt munkatársai is. 1920 és 1922 között e két szervezet kórházakat és árvákat támogatott, menekülteket segélyezett, és mintegy 100 000 gyermeket látott el élelmiszerral. Az amerikai segélyszervezetek magyarországi humanitárius akciójuk során külön megszólították az Egyesült Államokban élő magyarokat, illetve a rászorulókat a segélyszervezetek közvetítésével juthattak hozzá amerikai rokonaik segélycsomagjaihoz. Az Amerikai Vöröskereszt ugyanakkor elsősorban az anyák és csecsemők védelmére koncentrált, ezzel jelentősen előmozdítva a magyarországi terhes- és csecsemőgondozás fejlődését.⁷

Az amerikai humanitárius akció kapcsán keletkezett az a fényképriport, amely 1919 novemberétől kezdődően egészen 1921-ig készült, a budapesti viszonyokat dokumentál-

---

5 A gyermekvonat-akciók történetéhez bővebben lásd: AALDERS – PUSZTAI – RÉTHELYI 2020; PERÉNYI – RÉTHELYI 2022.

6 OLASZ 2019. 119.; SIPOS 2010. 103–108.

7 GLANT – JUHÁSZ – ABLONCZY 2018. 1330–1334.

2. kép – Az Amerikai Vöröskereszt csecsemőkelengyékét oszt rászorulóknak a régi képviselőházban, 1922

va. A sorozat Budapestre vonatkozó 23 darab üvegnegatívja 1944 és 1952 között került az Amerikai Vöröskereszttől a washingtoni Kongresszusi Könyvtárba.⁸ A gyűjtemény egészében elsősorban az első világháborúra, valamint az 1920-as évek elején a háborút követő rekonstrukcióra vonatkozó fotódokumentáció található. A képek Európa számos országában készültek (nem csupán a vesztesek oldalán, hanem az antanthatalmak országaiban is), a képek készítői között pedig olyan neves szociofotósokat is megtalálni, mint a gyermekmunkáról szóló sorozatáról ismertté vált Lewis W. Hine. A budapesti képek esetében sajnálatos módon a fotók készítőjének neve nem maradt fenn.

A képsorozat meglehetősen vegyes témájú. A különböző segélyosztó események mellett a fotókon megjelenik a magyarok hálájának kifejeződése, így például az 1920. július 4-én, a Függetlenség napján a Nemzeti Múzeum kertjében rendezett ünnepség és hálaadó mise, amelyen részt vett az Amerikai Vöröskereszt budapesti humanitárius tevékenységének két legismertebb alakja, a vöröskereszt női tagozatát vezető Mrs. Thompson, illetve James G. Pedlow kapitány, aki különösen nagy népszerűségnek örvendett az országban – olyannyira, hogy 1922-ben hálából szobrot állítottak neki, amelyet a Műcsarnok bejáratánál avattak fel.⁹

⁸ A képek elérhetők a Kongresszusi Könyvtár digitális adatbázisában, az alábbi linken: <https://www.loc.gov/search/?all=true&fa=subject:american+red+cross%7Clocation:budapest&q=Budapest> [2021.10.25.].

⁹ A márvány mellszobor – Radnay Béla szobrászművész munkája – ünnepélyes átadására 1922. május 11-én került sor. A szobor leleplezésén az egyházak, a főváros és a kormány mellett a Vöröskereszt és más jótékony szervezetek is képviseltették magukat. Az ünnepi beszédet a Magyar Vöröskereszt Egyesület, az Országos Gyermekvédő Liga és a Stefánia Szövetség nevében gróf Apponyi Albert mondta angol nyelven. Vö. Leleplezték Pedlow kapitány szobrát. *Kis Ujság*, 1922. május 11. 3.; A nagyszívű „kis kapitány”. *Az Ujság*, 1922. május 11. 5. A mellszobor későbbi sorsáról nincs információnk.

3. kép – Július 4-i ünnepség a Múzeumkertben

A sorozat témánk szempontjából legérdekesebb része azonban azok a szociófotók, amelyek elsősorban a budapesti gyermekek drámai helyzetét ábrázolják. Az egyik budapesti gyermekkórházban készült, beteg, alultáplált újszülöttek ábrázoló, sokkoló hatású képek mellett találhatunk a sorozatban egy budapesti nyomornegyedben készült helyszíni felvételt is, amely feltehetően a budapesti újságíró, író, Tábori Kornél által a későbbiekben bemutatandó „nyomorrazzia” keretében készülhetett.

Különösen hatásosak a sorozat azon darabjai, amelyek az amerikai humanitárius tevékenység elsődleges célját, a gyermekek élelemmel és megfelelő ruházattal való ellátásának fontosságát igyekeztek alátámasztani. A sorozatban találunk olyan fotókat, amelyeknél a téma megkomponálásakor a készítő azt a rendhagyó megoldást választotta, hogy a segélyre szoruló gyermeknek csupán a rongyokba

4. kép – Súlyosan alultáplált csecsemő egy budapesti kórházban

5. kép – Nyomornegyed Budapesten, 1921

6. kép – Rongyokba burkolt lábú kislány, mellette amerikai segélyből kapott cipővel ellátott gyermek

öltöztetett lábát örökítette meg, ami egyszerre biztosította a segélyre szorulóval szembeni diszkréciót, ugyanakkor kellően drámai hatást keltett, amivel a fénykép elérhette karitatív–propagandisztikus célját.

Az Amerikai Vöröskereszt által készített fotósorozat is mutatja, hogy a magyar hatóságok igyekeztek az országban a háború utáni években uralkodó állapotokat kendőzetlenül bemutatni a lehető legszélesebb körben. Ebben rendkívül fontos szerepet játszottak azok a Budapesten szervezeten, gyakran a rendőrség asszisztálása, szervezése mellett vezetett, a 19. századi Londonban jellemző *slumming*okhoz hasonlítható városi expedíciók, amelyek a nagyvárosi nyomornegyedekbe vezették be a külföldi hatalmak és segélyszervezetek képviselőit.¹⁰ Miközben azonban az első világháború előtti időszakban a már a századfordulótól jelentkező lakásínséget, nagyvárosi nyomort feltérképező rendőrségi és jótékonyági „felfedező utak” elsősorban a város külterkeit, munkásnegyedeit célozták meg, addig 1920-ra a proletárok lakóhelyei mellett a középosztály által lakott területek is célpontként jelentek meg, jelezve a háború által még súlyosabbá tett szociális problémákat. Ezen urbanus felfedező túrák megszervezésében, lebonyolításában, valamint a látottak megörökítésében elévülhetetlen érdemei vannak az egykori rendőri riportereknek, Tábori Kornélnak.

Huszár Károly miniszterelnök „nyomorakciója” és Tábori Kornél propagandamunkája

Tábori Kornél a legnagyobb budapesti napilapok riportereként a főváros társadalmi életének egyik legavatottabb ismerője volt. Munkásságának egyik legfontosabb elemét a szociális riport, a nagyváros árnyoldalainak megismerése tette ki.¹¹ A háború utáni időszakban Táborinak komoly része volt abban, hogy a nyilvánosság jobban megismerje a háború és a forradalmak sújtotta Budapest szociális problémáit. Huszár Károly miniszterelnök megbízásából tizenegy, úgynevezett „nyomorazziát” szervezett, amelyen a rendőrség és a magyar jótékonyági egyletek mellett az antant misszió, valamint a Budapesten tevékenkedő nemzetközi segélyszervezetek képviselői is részt vettek.¹² Arról, hogy mekkora szükség volt a felvilágosító munkára, Londonban élő fiának, Tábori Pálnak írt egyik levelében így nyilatkozott:

„Ma amerikai vöröskeresztes urakat kalauzoltam, akikről ugyancsak kiderült, hogy helytelenül vannak informálva szegény hazánkról, mint általában a külföld, amely annyi célzatos hazugságot olvas rólunk mindenfelé. Bebizonyítottam hiteles adatokkal, hogy a volt monarchia területére küldött szeretetadományok (Liebesgabe-k) tiz százaléka sem jut Magyarországnak, továbbá, hogy a gyermeküldötetés során 100.000-nél többet vittek ki Bécsből, míg Budapestről mindössze 7500-at. (...)

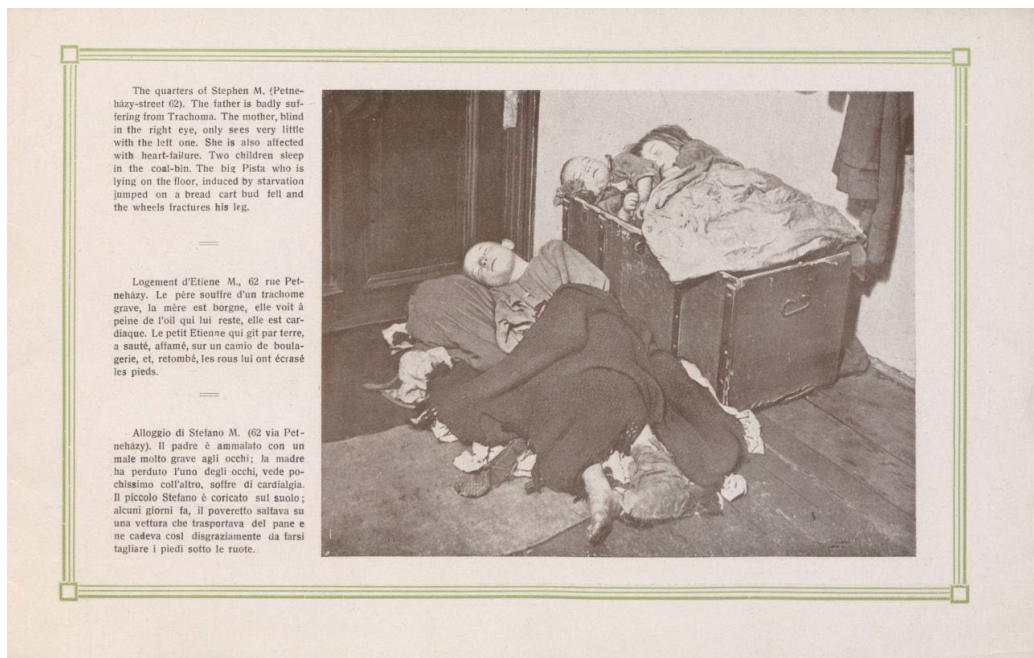
¹⁰ PERÉNYI 2018. 11–12.

¹¹ Tábori életrajzához lásd: BUZA 2013. 26–65.; PERÉNYI 2018. 65–72.

¹² „Huszár Károly miniszterelnök óhajtására tizenegy razziát rendeztem eddig, néhányat a rendőrség avatott asszisztenciájával, hogy minél szélesebb körű nyomorbizonyosságokat tárhassunk a külföldi jótékonyág elé.” Razzia a nyomortanyákon. *Vasárnapi Ujság*, 1920. február 8. 32. Maga az ötlet, hogy a külföldi látogatókat ilyen „nyomorazziák” keretében kalauzolják el a város nyomortanyáira, magától Táboritól származott. TOMSICS 2006. 92–103.

*Borzasztónak ígérkezik január, február, március, április. Éhínség fenyegeti a leg-szegényebb néposztályt. Ezt elmondhatod, mert ez való.*¹³

A razziák során – Tábori saját beszámolója szerint – mintegy 240 helyszíni fénykép-felvétel és számos riportcikk született, de a felvilágosító akció eredményeként készült el a fotótörténeti szakirodalom által az első magyar szociofotós albumként számon tartott, *Egy halálraitelt ország borzalmaiból* című kiadvány is, amelyben tizenhat, a „nyomorazziákon” készült helyszíni szociofotó látható, a fotókon szereplő személyek, családok sorsának rövid leírásával együtt. A kimondottan a külföldi hatalmakat megszólító albumban angolul, franciául és olaszul olvashatók a szövegek.¹⁴ A szociofotó-kiadvány többféle változatban ismert, az egyik verzió holland címmel jelent meg, kimondottan a holland gyermekvonat-akció elősegítésére.¹⁵

7. kép – Szenesládában alvó gyermekek egy Petneházy utcai lakásban

A főváros helyzetéről készült képi és írásos dokumentáció rendkívül fontos szerepet játszott a felvilágosításban, 1919–1920-ban egyik fontos eszköze volt annak, hogy külföldi segélyekhez jusson Magyarország. Ennek a propagandamunkának különböző formáit figyelhetjük meg, Tábori Kornél nem csupán a Huszár-féle „nyomorakció” megbízott képviselőjeként, hanem egyben a gyermekvonat-akció magyarországi szervezését lebonyolító szervezet, az 1906-ban alapított Országos Gyermekvédő Liga tagjaként is számos előadást

¹³ OSZK K Fond 160/76. Tábori Kornél Tábori Pálhoz, 1920. január 5..

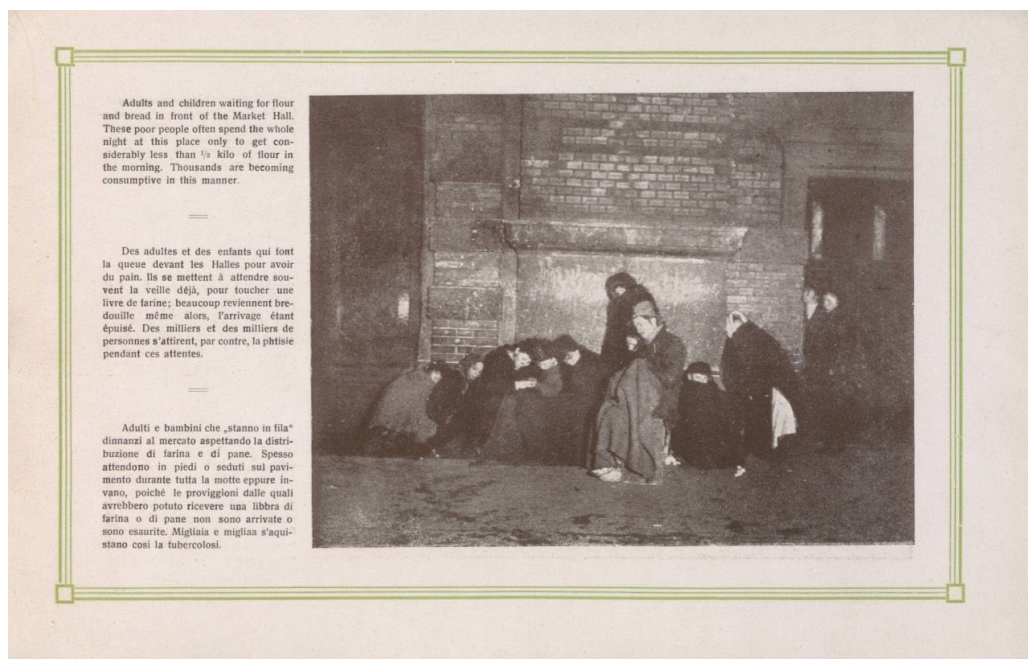
¹⁴ Az albumhoz lásd ALBERTINI 2002. 70–72.

¹⁵ A kiadványnak két, egymástól eltérő változata az Országos Széchényi Könyvtárban található meg. A holland nyelvű címmel és bevezetővel ellátott, de a fotók leírását angolul–franciául és olaszul közlő kiadványt Tábori Pál, Tábori Kornél fia ajándékozta a nemzeti könyvtárnak.

tartott nemcsak Magyarországon, hanem külföldön is. Tábori saját bevallása szerint összesen 340 alkalommal adott elő külföldön, többek között a gyermekvonat-akcióban részt vevő országokban, Hollandiában, Belgiumban, Svájcban és Svédországban, de Dániában és a szomszédos, Magyarországhoz hasonló helyzetben lévő Ausztriában is tartott felvilágosító előadásokat.¹⁶ A svájci gyermekvonatot kísérő útját egy német nyelven kiadott riportkönyvben is dokumentálta.¹⁷

Tábori tevékenysége azonban korántsem merült ki a felvilágosításban. Amint az az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában fennmaradt hagyatékában található levelezésből is kiderül, folyamatosan tartotta a kapcsolatot a különböző külföldi segélyszervezetekkel, aktívan részt vett a segélyszállítmányok szervezésében és felvilágosító körútjairól hazatérve gyakran maga szállított szeretetadományokat Magyarországra.

8. kép – Lisztre és kenyérré várók a Nagycsarnok előtt

Tábori Kornél már pályája kezdetén nyitott volt a technika modern vívmányaira. A 19–20. század fordulóján megjelenő új médium, a mozi különösen megmozgatta a fantáziáját. Amellett, hogy filmrendezőként is kipróbálta magát, már az első világháború előtt több, az álló- és a mozgókép-felvételek, valamint a felolvasott szöveg kombinációjából álló előadást készített, amelyeket többnyire az Uránia Tudományos Színházban mutattak be.¹⁸ Nem véletlen tehát, hogy az 1920-ban a nyomorrazziák során készült fényképek mozgókép formájában, pontosabban annak részeként is szerepeltek a segélyakciók érdekében indított propagandában.

¹⁶ OSZK K Fond 160/76. Tábori Kornél önéletrajza, d. n.

¹⁷ TÁBORI Kornél: *Das Schweizerherz. Wie Carl Irlet und seine edlen Freunde Jungungarn retten*. Budapest, 1924.

¹⁸ Tábori és az Uránia kapcsolatához lásd: PERÉNYI 2021. 129–145.

„Nyomorazziák” mozgóképen

Mindössze másfél évtizede került elő az a sokáig elveszettnek hitt propagandafilm, amelyről a korabeli sajtóban több cikk is beszámolt. A film a Svéd Vöröskeresztnél maradt fenn, mint ismeretlen eredetű mozgókép. Innen a Svájci Filmarchívumba került, ahol 2000-ben restaurálták. Végül 2006-ban került a Magyar Nemzeti Digitális Filmarchívumba.¹⁹ Az 1918-ban egy bécsi filmgyár leányvállalataként létrejött Radius Filmipari Rt. által készített filmet 1920. január 23-án tekintette meg elsőként maga a megrendelő, Huszár Károly miniszterelnök. Az első vetítésről szóló sajtóhírből kiderül, hogy az 500 méter hosszú (a mozi korai időszakában még nem az időtartam, hanem a filmszalag hossza volt egy-egy film alapvető mértékegysége) filmet – amely „a budapesti nyomortanyákon keresztül a főváros nagy nyomorúságának minden ágával megismertet” – eredetileg egy sorozat első darabjának szánták. A cikkből az is kiderül, hogy a film „rövidesen kikerül a külföldre, hogy a jótékonyági akcióinknak szolgálatában álljon”.²⁰

A *Nyomorfilm* címmel emlegetett, nagyjából tíz perc hosszúságú mozgóképet először 1920 februárjában mutatták be az Uránia Tudományos Színházban, egy jótékonyági előadás keretében. Az előadást Prohászka Ottokár püspök beszéde vezette fel, majd ezt követően vetítették le a közönségnek a mozgó- és állóképekből összeállított előadást.²¹ A filmet ezt követően mutatták be külföldön is, az elsők között Hollandiában, így feltehetően a *Nyomorfilm* is hozzájárult az elsőként Hollandia által kezdeményezett, egészen az 1920-as évek végéig tartó gyermekvonat-akció sikeréhez. A *Nyomorfilm*nek tehát az itthon rendezett jótékony célú vetítésekből származó bevételeknek a Huszár-féle nyomorenyhító akció javára történő fordítása mellett – Tábori Kornél szociofotó-albumához hasonlóan – az elsődleges célja a nemzetközi közvélemény magyarországi helyzetéről való felvilágosítása és ezáltal további humanitárius segélyek megszerzése volt.

A filmben különböző, olykor nehezen meghatározható budapesti helyszíneket, nyomornegyedeket láthatunk. Az egyik ilyen részleten mintha két hírhedt angyalföldi munkáslakótelep, a Zaretzky- és a Lepsi-telep proletárlakásai lennének kivehetők. A telep embertelen lakáskörülményeiről Tábori mellett több szocioriport is beszámolt már az első világháború előtt is.²² Más jelenetekben ugyanakkor valószínűleg tabáni és óbudai helyszíneket, romos állapotú házakat lehet felfedezni, egy részleten pedig azt láthatjuk, ahogy a századfordulón még rettegett bűntanyának számító Százház előtt játszanak a proletárgyerekek.²³ Mind a mozgó-, mind az állóképes részletek közül több is szegényes öltözetű, romos proletárlakások előtti udvaron, pályaudvari vagonok között játszó gyermekeket mutat, ami szintén azt támasztja alá, hogy a segélyekért folytatott felvilágosító akciók

¹⁹ Magyar Nemzeti Digitális Archívum. *Nyomorfilm*: <http://mandarchiv.hu/cikk/2956/Nyomorfilm> [2021.10.30.].

²⁰ Nyomorfilmek. *Pesti Hirlap*, 1920. január 23. 4. „(...) e film külföldi körútjának köszönhető a svájci és hollandiai gyermeknyaraltatási akció, az Angliától kapott több vagon kötszer és az Egyesült Államokból érkezett több milliórd értékű ruhanemű-adomány.” – olvashatjuk egy később íródott újságcikkben. A Tábla elrendelte a bizonyítást a Horthy-ínségakció filmje ügyében. *Világ*, 1925. március 7. 8.

²¹ Prohászka püspök a gyermeknyomorról. *Pesti Napló*, 1920. február 17. 8. Két évvel később, 1922 februárjában, újabb két alkalommal levetítették még a filmet, előbb a Royal moziban, majd a Renaissance Színházban. Utóbbi vetítésen maga Horthy Miklós kormányzó is részt vett. BUZA 2013. 42.

²² PERÉNYI 2018. 59–61.

²³ A Százházhoz lásd: VALLÓ 2013. 54–57.; PERÉNYI 2018. 100.

fókuszában a gyermekek életkörülményeinek bemutatása állt. A filmfelvételek között ugyanakkor látunk hadirokkantakat, utcán kolduló embereket, valamint katonaruhás férfiakat és proletáraszonyokat, amint egy szeméttelen turkálnak hasznosítható dolgok után kutatva – hasonlóan a Tábori-féle szociofotós kiadványban is látható egyik képhez. A *Nyomorfilm*ben összesen tizenhat, Tábori nyomorazziáin készült fotográfia látható, ezek közül azonban csak három szerepel az *Egy halálraítélt ország borzalmaiból* című kiadványban.²⁴

9. kép – Testi fogyatékkal élő gyermekek a Nyomorék Gyermekek Országos Otthona udvarán

A film utolsó mozgóképes felvételein különböző testi fogyatékkal született gyermekek láthatók az 1913-ban a Mexikói úton épült Nyomorék Gyermekek Országos Otthona udvarán – feltehetően ezek a felvételek egy időben készültek azzal a fotóval, amely Tábori szociofotós kiadványában is szerepel. Ezt követően a film drámai lezárásaképp egy súlyosan alultáplált kislány fotóját láthatjuk.

A Huszár Károly nevéhez köthető nagyszabású segélyakció megsegítése érdekében készült *Nyomorfilm* mellett, hogy a korabeli szociális állapotokat vizsgáló történészek számára rendkívül értékes képi forrás, egyben az első olyan hosszabb, Magyarországon készült mozgókép, amely a szociális kérdés dokumentálásával foglalkozik, ezért filmtörténeti szempontból is jelentősnek tekinthető.

²⁴ A szociofotós-kiadványban nem szereplő fotók a Tábori *Vasárnapi Ujság*ban megjelent riportja mellékleteként publikált fényképek között sem találhatók meg, így jelenlegi tudásunk szerint ezek a fotók csak a *Nyomorfilm*ben maradtak fenn.

A mozi a segélyakciók szolgálatában

Az 1920-as években nem a Tábori nyomorazziáin alapuló film volt az egyetlen, amely a mozit állította a segélyért folytatott propaganda csatasorába. Ugyancsak a háború utáni nyomorakciót szolgálta a Corvin Filmgyárban 1922-ben készült, 355 méter hosszú, mintegy hatperces, egyfelvonásos játékfilm, amelyet az egykori rendőri riporterek, Fröhlich János és Balla Jenő által 1913-ban alapított Kino-Riport nevű filmgyártó cég készített.²⁵ A *Nyomorfilm*mel ellentétben *Az árvák imája* nem dokumentarista jellegű, hanem tisztán játékfilm, amely azonban ugyanúgy propagandacélokat szolgált, mint a *Nyomorfilm*.²⁶ Az angol címmel és feliratokkal fennmaradt filmet elsősorban az amerikai „piacra” – azon belül is az Amerikába kivándorolt magyar közönségnek – szánták,²⁷ nem véletlen ezért, hogy a film utolsó jeleneteinek főszereplője maga Pedlow kapitány volt.

Az árvák imája összes bevételét a „Horthy-ínségakció” javára ajánlották fel, a film készítői és szereplői pedig mind ingyen vállalták a munkát. A *Szózat* című jobboldali napilap tudósítása szerint a film „nemcsak megható meséjével, ragyogó interiőrjeivel sorakozik a legjobb magyar filmek közé, hanem az a páratlan érdekessége, hogy a főváros színészvilágának művészgárdája szerepel a filmen mint statisztéria.”²⁸ A szereplők közül elsősorban a „nemcsak idehaza, hanem a külföldön és Amerikában is népszerűen híres” Lubinszky Lilit, Mancit és Tibort emlegeti a sajtó, akik ekkoriban egyfajta gyereksztárok voltak.²⁹ A filmet felvevő feliratokból az is kiderül, hogy az Opera, a Nemzeti Színház és más színházak színészei alkották a szereplőgárdát.

A film cselekménye nem túl bonyolult. Az első jelenetben a főszereplők, a gazdag Turányi bárónő és gyermekei alamizsnát osztanak a ferencesek temploma előtt álló szegényeknek. A bárónő három gyermeke, Tibor, Mária és Lili negyven rászoruló gyermeket látnak el a téli hónapok során. Az étkezéseket – amelyeken maguk az arisztokrata gyermekek fogadják az éhezőket (kizárólag fiúkat) – a kertészlakban tartják. A kis Turányi Lili azonban súlyosan megbetegedik, a család orvosa – akit Zilahy Gyula alakít – lemond róla. Miután Tibor elmeséli az árváknak a történeteket, a szegény fiúk jötevéjük gyógyulásáért imádkoznak, mire a kislány csodával határos módon meggyógyul. A család a ferences templomnál hálát mond Szűz Mária szobra előtt, majd a bárónő gyermekeinek tanácskozását látjuk, ahogy épp arról tanakodnak, hogyan köszönhetik meg méltó módon Lili megmenekülését. Tibor javaslatára úgy döntenek, hogy gazdag rokonaikat látogatják végig és adományokat gyűjtenek náluk a szegények javára. A tanácskozás végén elhatározzák azt is, hogy felkeresik az éppen érkező „nagy jötevőt”, Pedlow kapitányt, akitől ruhákat kérnek az árváknak. Ezután a bárónő gyermekei taxiba ülnek és elhajtanak a pályaudvarra. A következő jelenetben már Pedlow kapitányt látjuk, ahogy megérkezik a pályaudvarra, és nagy tömeggel körülvéve találkozik a bárónő gyermekeivel. A film zárójelenetében Pedlow és a gyermekek autóba ülnek, majd elhajtanak a segélyelosztóhoz.

²⁵ Kino-Riport filmgyár: <https://www.hangosfilm.hu/filmenciklopedia/kino-riport-filmgyar> [2021.10.21.].

²⁶ A film előkerülésének körülményeihez lásd: BALOGH 2008. 6.

²⁷ „Ez a film a propagandafilmnek iskolapéldány [sic!] és nemcsak idehaza, hanem az amerikai magyarság körében is, ahová külön futár viszi a filmet, nagy összeget fog eredményezni a Horthy-ínségakciónak”. Árvák imája. Film a Horthy-akció javára. *Szózat*, 1922. november 25. 6.

²⁸ Árvák imája. Film a Horthy-akció javára. *Szózat*, 1922. november 25. 6.

²⁹ Árvák imája. Film a Horthy-akció javára. *Szózat*, 1922. november 25. 6.

Tábori *Nyomorfilm*jével, valamint a továbbiakban bemutatandó jótékonyági propagandafilmekkel szemben *Az árvák imája* a karitatív tevékenységnek korábbi, a 20. század elejétől az állami szociálpolitika kialakulása felé tartó folyamatok mellett egyre inkább anakronisztikussá váló felfogását tükrözi: a nyomor realiztikus, kendőzetlen ábrázolása helyett az arisztokrácia által a szegények irányában gyakorolt „keresztény könyörületesség” jegyében született.³⁰ Miközben már az első világháborút megelőző években elindult az a folyamat, amely az állami szociálpolitika fokozatos kiépülése felé haladt, a film szüzséje, képi világa még inkább a civil szerveződésű jótékonyági egyesületek, illetve az azokat működtető, fenntartó elit – az arisztokrácia és a középosztály – tagjait szólítja meg. A *Nyomorfilm*mel ellentétben itt kevésbé a szociális állapotok realista–dokumentarista ábrázolása kerül előtérbe, mint inkább a társadalom elesettjein segítők karitatív tevékenységének hangsúlyozása. Mindkét film tehát ugyanazzal a céllal készült, mégis eltérő cselekményt és filmes eszközöket vet be a nyomorenyhítés érdekében folytatott propagandában.

Ugyancsak a „Horthy-ínségakcióhoz” kapcsolódik egy másik, szintén *Nyomorfilm* címen emlegetett alkotás, amelynek története korántsem olyan pozitív kicsengésű, mint az eddig bemutatott moziké. A filmet a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium rendelte meg még 1922-ben a „Horthy-akció népszerűsítésére” a Concordia Filmgyárnál.³¹ A tervek szerint a minisztérium az ország összes mozijában kötelező programmá tette volna a filmet, a gyártási költségeket – kb. 5–6 millió koronát – ezzel térítve meg a készítő számára. A film sajnálatos módon elpusztult, illetve lappang, tartalmáról mindössze *Az Est* című napilapnak a film később taglalandó utóéletét bemutató tudósításából kapunk némi információt: „*Megkezdődnek a filmfelvételek. Nyomortanyák, külvárosi uccasor, a kapuban lerongyolt ruházatú gyerekek, a megcsonkított országnak nincs legendő kórháza, anyák beteg gyerekekkel sorba állnak, az iskolába járó gyerekeknek nincs cipője, ruhája, elnyomorodott gyermekek és a viszontagságos gyermekélet befejezése, tudóvész.*”³²

A film készítését folyamatosan figyelemmel kísérte a megrendelő minisztérium, a felvételeknél Sebestyén József miniszteri tanácsos volt jelen, egy másik minisztériumi tisztviselő pedig az elkészült filmrészleteket ellenőrizte. A minisztérium mindent rendben talált, ki is tűzték a film bemutatásának időpontját 1923. március 2-ára. A végül 490 méter hosszúra sikerült filmet azonban a bemutató napján az Uránia Színház épületében működő Magyar Királyi Országos Mozgóképvizsgáló Bizottság – amelyet a közvélemény mozicenzúra néven emlegetett – váratlanul betiltotta, arra hivatkozva, hogy az „ilyen propaganda teljesen az ellenkező hatást éri el főleg akkor, ha rosszhiszemű vagy félművelt emberek célzatos magyarázatai a képek kedvezőtlen behatását a nagytömeg lelkében nyugtalanításra és izgatásra használják ki.”³³ E fiasót követően a készítő más címmel – a sajtóban a *Publikumhoz* címmel is lehet találkozni –, a filmet újravágyva további két alkalommal megpróbálta elérni az engedélyezést – sikertelenül, sőt, a procedúra végén a filmet a mozicenzúra lefoglalta.

³⁰ A keresztény könyörületesség koncepciójához lásd: GYÁNI 1999. 57–84.

³¹ A kultuszminiszter nyomorfilmet rendelt – a mozicenzúra betiltotta a kultuskormány filmjét. *Az Est*, 1923. április 15. 5.

³² A kultuszminiszter nyomorfilmet rendelt – a mozicenzúra betiltotta a kultuskormány filmjét. *Az Est*, 1923. április 15. 5. Kiemelések az eredetiben

³³ A kultuszminiszter nyomorfilmet rendelt – a mozicenzúra betiltotta a kultuskormány filmjét. *Az Est*, 1923. április 15. 5. Nem ez az első példa arra, hogy egy társadalmi problémákat ábrázoló mozgóképet vetítését hasonló indokokkal kísérelték meg betiltani. Lásd: PERÉNYI 2018. 108.

Vajon mi állhat a film betiltásának hátterében? A megrendelő kultuszminisztérium, pontosabban a minisztérium égiszén belül működő Magyar Országos Mozgóképügyi Tanács, valamint a Magyar Országos Mozgófényképvizsgáló Bizottság és annak elnöke, Horváth Elek közötti szakmai ellentét? Vagy a fővárosi nyomor túlságosan realiztikus ábrázolásmódja, ami a döntéshozók szerint aláasta volna a bethleni konszolidáció politikai kommunikációját, s ezért visszakozott a megrendelő az utolsó pillanatban? Utóbbi feltételezést támasztja alá az, hogy a sajtóban többször említik, hogy a betiltás „felsőbb utasításra” történt. Mindenesetre a film betiltása kapcsán parlamenti interpelláció is született, amelyben Dénesfay-Dinich Ödön párton kívüli képviselő egy a mozicenzúra által engedélyezett német film obszcén jeleneteinek felolvasásával adott hangot afeletti értetlenségének, hogy a filmet azzal az ürüggyel utasították vissza, hogy az „fokozza az elkeseredést.”³⁴

A hoppon maradt filmgyár a minisztérium által ki nem fizetett gyártási költségek visszaszerzése érdekében beperelte az államot, a két miniszteri tanácsost téve felelőssé azért, hogy nem látták előre a film kényes tartalmát. Miután az elhúzódo pereskedésben a bíróság első fokon a kincstár javára ítélt, a Concordia Filmgyár tulajdonosa, Turcsányi Pál a két kultuszminisztériumi tisztviselőt, a már említett Sebestyén Józsefet, valamint Bayer Elemért jelentette fel csalás, hitelezési csalás és hivatali visszaélés miatt.³⁵ Az évekig elhúzódo ügy kezdett egyre kínosabbá válni a résztvevők, elsősorban a kultúrpolitikai vezetés számára. Végül az eljárást az ügyészség bűncselekmény hiányában megszüntette.³⁶

Közvetlenül a holland gyermekvonat-akcióhoz kapcsolódik az 1924-ben készült *A hollandi szív – Hollands hart* című fekete-fehér némafilm. Az eredetileg 25 perces, 619 méter hosszú filmből ma már csak egy alig több mint 7 perces rész maradt fenn a Nemzeti Filmarchívum gyűjteményében. A filmet az Üllői út 4. szám alatti, úgynevezett Hollandi Udvarban székelő Magyar–Holland Kultúrgazdasági Rt. megbízásából Deésy Alfréd rendezte, a film operatőre Arany Ferenc volt. A társaság a magyar államtól monopóliumot nyert az iskolai oktatófilmek gyártására és forgalmazására, így a kétfelvonásos film is ezen oktatófilm-sorozat részeként készült. Címe feltehetően utalás Kozma Andor (1861–1933) 1920 végén írt, *A Hollandus szív* című versére, amely a hollandok iránt érzett magyar hála számos irodalmi kifejeződésének egyike volt.³⁷

A film alkotói a gyermekvonat-akciók során készített filmhíradószerű részleteket kombinálják játékfilmes elemekkel. A film fiktív részeiben professzionális színész szereplőket láthatunk, közülük azonban mindössze a Marika édesapját alakító színész, Kürti József neve ismert.³⁸ Az *árvák imájával* ellentétben Deésy filmjébe nem csupán a film lezárásakor vágott be néhány másodpercnyi filmhíradó-felvételt; a dokumentarista részek a film cselekménye során folyamatosan váltakoznak a színészek által játszott jelenetekkel,

³⁴ Rothenstein elvtárs interpellációja. *Népszava*, 1923. június 14. 4.

³⁵ Két volt miniszteri tisztviselőt hitelezési csalással vádoltak, de az ügyészség megszüntette ellenük az eljárást. *Pesti Napló*, 1925. február 22. 14.

³⁶ Az ügy érdekessége még, hogy Tábori Kornélt tanúként szólaltatta meg az ügyészség, méghozzá azért, mert a film készítésekor Tábori *Pesti razzia* című filmjét – amely feltehetően az 1920-as *Nyomorfilm*mel azonos – is beillesztették, kimondottan a megrendelő kultuszminisztérium kérésére. A Tábla elrendelte a bizonyítást a Horthy-ínségakció filmje ügyében. *Világ*, 1925. március 7. 8.

³⁷ A versről bővebben lásd RÉTHELYI 2020. 84–86.

³⁸ *Hollands hart*: <https://filmdatabase.eyefilm.nl/en/collection/film-history/film/hollands-hart#cast> [2021.10.21.].

ezáltal az alapvetően kitalált cselekményt az eredeti felvételek mintegy hitelesítik, s azt az érzést keltik a nézőben, mintha a játékfilmes részek is egy valós történetet rögzítenének.

A film dokumentarista részeiben többek között láthatjuk a gyermekek elbúcsúztatását és egy gyermekvonat távozását a Keleti pályaudvarról, a vonat megérkezését Hollandiába, jellegzetes holland várost, szélmalmot és legelő teheneket, továbbá „Liga bácsit” és „Liga nénit”, azaz a gyermekakció fő szervezőit, Vredenburch bárót és feleségét, ahogy a tengerpartra viszik kirándulni a gyermekeket. Ezt követően láthatjuk a mosolygós, láthatóan egészséges és jól táplált magyar gyermekek hazaérkezését, illetve a boldog szülőket, akik alig várják, hogy a pályaudvaron újra karjukba zárhassák gyermekeiket. A gyermekekkel együtt számos ajándék is érkezett Hollandiából, amit a csomagokat vállukon cipelő szülőkről készült felvételek illusztrálnak a filmben.

A film cselekménye szerint egy nagy szegénységben élő mezőkövesdi család feje kislányát, Marikát Hollandiába szeretné küldeni, hogy az legalább egy időre kiszabadulhasson a nyomorból és szenvedésből. A kiutazásra ugyan sok szegény gyermek várakozik, de a Gyermekvédő Liga segítségével sikerül Marikának eljutnia Hollandiába. Befogadó szülője, egy apa, aki az újságban olvasott a borzalmas magyarországi állapotokról, nagy szeretettel veszi magához a kislányt, gyermekei nagyon örülnek a magyar játszópajtásnak. A befogadó család és a magyar kislány között a közös zsoldáréneklés teremti meg a kapcsolódási pontot, Marika hamarosan teljesen otthonosan érzi magát Hollandiában, így néhány hónap elteltével nehéz szívvel búcsúzik ideiglenes hazájától. Később a befogadó szülők Magyarországra látogatnak, ahol Marikát halálosan beteg édesapja mellett találják. Az édesapa halálos ágyán megfogadtatja a holland befogadó apával, hogy magához veszi Marikát és annak öccsét, így az apa abban a tudatban halhat meg, hogy gyermekeiről gondoskodnak a holland szülők.

A Hollandiával kapcsolatos klisék bemutatása mellett a film elsődleges üzenete az volt, hogy a távoli országban békében, biztonságban és jólétben élhetnek a gyermekakcióban részt vevő gyermekek. Az alkotás propagandisztikus célját mutatja az a tény, hogy a vallás- és közoktatásügyi miniszter rendeletben tette kötelezővé, hogy a filmet az ország összes mozijában vetítsék le.³⁹ Ebből is látszik, hogy a filmet elsősorban a magyar közönségnek szánták, és az lehetett a célja, hogy meggyőzze arról a magyar szülőket, hogy engedjék el gyermekeiket a gyermekvonatokkal Hollandiába.⁴⁰ Ezt támasztja alá a film azon törekvése is, hogy a magyarországi akcióban részt vevő összes keresztény felekezetet megszólítsa: a kislány holland nevelőszüleivel közösen a református hagyományok szerint zsoldárt énekel, a közösen énekelt zsoldár azonban az evangélikusok *Erős vár a mi Istenünk* című éneke, a holland nevelőszülők pedig magyarországi látogatásukon egy katolikus szentmisére is ellátogatnak.⁴¹

³⁹ *Budapesti Közlöny*, 1924. december 3. 1. Ugyanebből a hirdetéséből kiderül az is, hogy a Deésy rendezte film egy eredetileg a *Holland gyermekvonat érkezése* címet viselő film kibővített változata. Feltehetően a *Hollandi szív* eredeti, dokumentarista részeit vetítették ezen a címen, ezt egészítették ki a színészek által játszott játékfilmes jelenetekkel.

⁴⁰ A filmet ugyanakkor Hollandiában is vetítették. Lásd: AALDERS 2020a. 46.

⁴¹ RÉTHELYI 2018. 52.

Az éhezést, az embertelen lakáskörülményeket és a gyermeki szenvedést dokumentáló álló- és mozgóképek – amelyeket Friederike Kind-Kovács szavaival nyugodtan nevezhetünk „katasztrófaképeknek” (*disaster imagery*) – amellet, hogy jelentős mértékben hozzájárultak az általuk ábrázolt megpróbáltatások enyhítéséhez, egy fontos gondolkodásmódbeli változásról is tanúskodnak. Az emberi sorsokat realiztikusan, a maguk kendőzetlen valójában ábrázoló képek jól mutatják, hogy a 20. század második évtizedére a nyomor, az éhezés jól látható külső jegyei már nem jelentettek egyben társadalmi megbélyegzettséget, a rászorulókat nem tekintették többé lusta, erkölcstelen, „érdemtelen” szegényeknek. Bár a nyomor társadalmi diskurzusának átalakulása már az első világháború előtt elkezdődött, de igazán csak a világháború traumája, a háború okozta szenvedés volt az, ami még nagyobb lendületet adott e szemléletváltásnak.⁴² Míg a 19–20. század fordulóján a nagyvárosi nyomort kutató és prezentáló szociális riportok – így a tanulmányban többször említett Tábori Kornél háború előtti írásai – is igyekeztek minden részletbe menően ábrázolni a társadalmi gondokat, az első világháború szélsőséges erőszaka egészen új perspektívát eredményezett a szenvedő emberi test ábrázolásában – mind írott, mind képi változatában.

KÉPJEGYZÉK

1. kép   Hollandiába utazó budapesti gyermekektől búcsúznak hozzátartozóik a Keleti pályaudvaron, 1920. Fotó: Müllner János. BTM Kiscelli Múzeum, Fényképtár.
2. kép   Az Amerikai Vöröskereszt csecsemőkelengyékét oszt rászorulóknak a régi képviselőházban, 1922. Fotó: Müllner János. BTM Kiscelli Múzeum, Fényképtár.
3. kép   Az Amerikai Vöröskereszt tiszteletére rendezett július 4-i ünnepség a Nemzeti Múzeum kertjében, 1920. Kongresszusi Könyvtár, Washington. (<https://www.loc.gov/item/2017677829/>) [2021.10.25.]
4. kép   Súlyosan alultáplált csecsemő egy budapesti kórházban, 1919. Kongresszusi Könyvtár, Washington. (<https://www.loc.gov/item/2017670664/>) [2021.10.25.]
5. kép   Nyomornegyed Budapesten, 1921. Kongresszusi Könyvtár, Washington. (<https://www.loc.gov/item/2017679305/>) [2021.10.25.]
6. kép   Rongyokba burkolt lábú kislány, mellette amerikai segélyből kapott cipővel ellátott gyermek, 1921. Kongresszusi Könyvtár, Washington. (<https://www.loc.gov/item/2017679308/>) [2021.10.25.]
7. kép   Szenes ládában alvó gyermekek egy Petneházy utcai lakásban. Tábori Kornél *Egy halálraítélt ország borzalmaiból* című szociófotó-albumából. Országos Széchényi Könyvtár.

---

⁴² KIND-KOVÁCS 2013. 84.

8. kép Lisztre és kenyérre várók a Nagycsarnok előtt. Tábori Kornél *Egy halálraítélt ország borzalmaiból* című szociofotó-albumából. Országos Széchényi Könyvtár.
9. kép Testi fogyatékkal élő gyermekek a Nyomorék Gyermekek Országos Otthona udvarán. Tábori Kornél *Egy halálraítélt ország borzalmaiból* című szociofotó-albumából. Országos Széchényi Könyvtár.

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

- OSZK K Országos Széchényi Könyvtár Kézirattár
Fond 160/76. Tábori Kornél hagyatéka

SAJTÓFORRÁSOK

- Az Est, 1923
Az Ujság, 1922
Budapesti Közlöny, 1924
Kis Ujság, 1922
Népszava, 1923
Pesti Hírlap, 1920
Pesti Napló, 1920, 1925
Szózat, 1922
Vasárnapi Ujság, 1920
Világ, 1925

FILMEK

- A hollandi szív.* Rendezte: Deésy Alfréd, 1924. Magyar Nemzeti Digitális Filmarchívum
Az árvák imája. Rendezte: Fröhlich János – Harmath Pál, 1922. Magyar Nemzeti Digitális Filmarchívum
Nyomorfilm, 1920. Magyar Nemzeti Digitális Filmarchívum

IRODALOM

- AALDERS 2020a AALDERS, Maarten J.: A Hollandiába tartó gyermekvonatok (1919–1930). In: *A gyermekvonatok. Élő híd Magyarország, Hollandia és Belgium között az első világháború után.* Szerk. AALDERS, Maarten J. – PUSZTAI Gábor – RÉTHELYI Orsolya. Budapest, 2020. 39–59.
- AALDERS 2020b AALDERS, Maarten J.: Magyarország barátai. Henriette Kuyper (1870–1933) és Jan Clinge Fledderus (1870–1946). In: *A gyermekvonatok. Élő híd Magyarország, Hollandia és Belgium között az első világháború után.* Szerk. AALDERS, Maarten J. – PUSZTAI Gábor – RÉTHELYI Orsolya. Budapest, 2020. 15–37.

- AALDERS – PUSZTAI – RÉTHELYI 2020 AALDERS, Maarten – PUSZTAI Gábor – RÉTHELYI Orsolya: *A gyermekvonatok. Élő híd Magyarország, Hollandia és Belgium között az első világháború után.* Budapest, 2020.
- ABLONCZY 2020 ABLONCZY Balázs: *Ismeretlen Trianon. Az összeomlás és a békeszerződés története, 1918–1921.* Budapest, 2020.
- ALBERTINI 2002 ALBERTINI Béla: Budapesti szociofotók – világháborútól világháborúig. *Budapesti Negyed* 35–36. (2002):1–2. 68–83.
- BALOGH 2008 BALOGH Gyöngyi: Elázott filmkincsek rozsdás dobozokban. Előkerült Kertész Mihály kolozsvári filmje. *Filmkultúra Muszter* 6. (2008):11. 6–8.
- BÓDY 2018 BÓDY Zsombor: Élelmiszer-ellátás piac és kötött gazdálkodás között a háború és az összeomlás idején. In: *Háborúból békébe: a magyar társadalom 1918 után.* Szerk. BÓDY Zsombor. Budapest, 2018. 151–194. (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések. Trianon-dokumentumok és -tanulmányok 2.)
- BUZA 2013 BUZA Péter: *Tábori bűnös Budapestje.* Budapest, 2013.
- GLANT – JUHÁSZ – ABLONCZY 2018 GLANT Tibor – JUHÁSZ Balázs – ABLONCZY Balázs: Nemzetközi segély- és segítőakciók a volt Osztrák–Magyar Monarchia területén (1918–1923). *Századok* 152. (2018):6. 1321–1352.
- GYÁNI 1999 GYÁNI Gábor: Könyörületesség, fegyelmezés, avagy a szociális gondoskodás genealógiája. *Történelmi Szemle* 41. (1999):1–2. 57–84.
- HATOS 2018 HATOS PÁL: *Az elátkozott köztársaság. Az 1918-as összeomlás és forradalom története.* Budapest, 2018.
- KIND-KOVÁCS 2013 KIND-KOVÁCS, Friederike: The „Other” Child Transports: World War I and the Temporary Displacement of Needy Children from Central Europe. *Revue d'histoire de l'enfance „irregulière”* 15. (2013):1. 75–109.
- OLASZ 2019 OLASZ Lajos: Sajtóirányítás és háborús propaganda az I. világháború időszakában. In: *Belvedere Meridionale* 31. (2019):2. 104–122.
- PERÉNYI 2018 PERÉNYI Roland: *A nyomor felfedezése Bécsben és Budapesten. Szociális riportok a 19–20. század fordulóján.* Budapest, 2018.
- PERÉNYI 2021 PERÉNYI Roland: Az Uránia Tudományos Színház társadalmi programja. In: *Az ismeretlen Uránia.* Szerk. BUGLYA Zsófia. Budapest, 2021. 129–145.
- PERÉNYI – RÉTHELYI 2022 PERÉNYI Roland – RÉTHELYI Orsolya: *Úti cél: remény. A nemzetközi gyermekvonat-akció a két világháború között.* Budapest, 2022.

- RÉTHELYI 2018 RÉTHELYI Orsolya: A hollandi szív. In: De „kindertreinen” – Voorwerpen en herinnering / A „gyermekvonatok” – Tárgyak és emlékezet. Szerk. AALDERS, Maarten J. – RÉTHELYI Orsolya. Budapest, 2018. 52. (Néderlandisztikai füzetek 9.)
- SIPOS 2010 SIPOS Balázs: Az első világháború médiahatásai. In: *Médiakutató* 11. (2010):1. 103–108.
- TOMKA 2018 TOMKA Béla: Az első világháború és a trianoni béke gazdasági hatásai Magyarországon. In: *Háborúból békébe: a magyar társadalom 1918 után*. Szerk. BÓDY Zsombor. Budapest, 2018. 47–79. (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések. Trianon-dokumentumok és -tanulmányok 2.)
- TOMSICS 2006 TOMSICS Emőke: Tábori Kornél és a szociofotó. *Fotóművészet* 16. (2006):3–4. 92–103.
- VALLÓ 2013 VALLÓ Judit: *Képzelt Csikágó*. Budapest, 2013.

The Role of Photography and Film in Post-World War I International Humanitarian Operations

by Roland Perényi

(Summary)

In the political chaos caused by World War I and the post-war revolutions, Hungary drifted to the brink of a humanitarian catastrophe. The country's decision-makers soon realized that the crisis could not be resolved on its own. Prime Minister Károly Huszár, leading the so-called concentration government, recognized that the aid campaign he had announced could only be effective if the conditions in the country were presented to the international community. To this end, a number of informative lectures, publications and articles have been produced. This propaganda for humanitarian cooperation also helped Hungary to break out of its foreign policy isolation.

This critical period meant the biggest ordeal for children. It is no coincidence that the post-World War I charity propaganda was aimed primarily at helping infants. International attention to the ordeals of war has also resulted in increased visual representation of children's suffering. In my paper, I present propaganda photographs, which were created in connection with the charity actions announced several times during the early 1920s, related mainly to the so-called children's train actions.

During World War I the latest genre of urban popular culture, cinema, became increasingly popular. The opportunity to utilize movies as a means of propaganda was soon discovered, so the cinema was used by the warring parties during World War I to mobilize the audience. This function of films remained in the post-war period, in our case however it was much more to present the hopeless situation of Hungary on the side of the losers. In the second half of my study, I present such propaganda films made after the war, with the aim of gaining the support of the international community, particularly in connection with the children's train actions.